

Kulttuurinsa lähettäjä

Saamelaisen luovan käsityöalan kehittämishankkeen loppuraportti

Piia Nuorgam, Outi Paadar

5.9.2022

SISÄLLYS

1 PROJEKTIKOKONAISUUS JA TULOKSET VISUALISOITUNA.....	3
2 TULOKSET	4
2.1 Kartoitettiin yleisimmin esitetyt kysymykset ja luotiin vastaukset niihin sekä mahdollistettiin keskustelu alalla toimivien yhdistyksen jäsenten kesken	4
2.2 Luotiin ehdotus identiteettituotteista Duodji Shopiin	5
2.3 Keskusteluissa nousi esiin käsityöntekijöiden rooli, huoli alasta mutta myös paljon toiveikkuutta ja ehdotuksia tulevaisuutta varten.....	8
2.4 Jatkotoimisuositukset yhdistykselle	12
3 HANKKEEN TAUSTA, LÄHTÖKOHDAT, TYÖTAVAT JA RAJAUKSET	13
LIITE: USEIN KYSYTTYÄ.....	17

1 PROJEKTIKOKONAISUUS JA TULOKSET VISUALISOITUNA

HANKEEN AVAINLUKUJA

Avustus

70 000 euroa

Toteuttamisaika

12 kuukautta

Työntekijät

2 kpl

Yhdistyksen jäsenmäärä

311 henkilöä

TOTEUTUKSEN AVAINLUKUJA

Kohderyhmä

100 henkilöä

Työpajoja

10 kpl

Työpajojen osallistujamäärä

68 henkilöä

Pääasiallinen hankealue eli saamelaisalue Suomessa. Kuva: Opetustuubi, Kalevaprint 2008

HANKE

Saamelaisen luovan käsityöalan kehittämis hanke 1.8.2024-31.7.2022

RAHOITAJA

Opetus ja kulttuuriministeriö

PÄÄTULOKSET

- 1 Mahdollistettiin keskustelu alalla toimivien yhdistyksen jäsenten kesken
- 2 Kartoitettiin yleisimmät kysymykset ja luotiin vastaukset niihin
- 3 Ehdotus tuotejakokeilusta Duodji Shopiin
- 4 Ajankohtaistarkastus alan tilaan - käsityöntekijöiden rooli, huolet, tarpeet ja kehittämis ehdotukset
- 5 Ehdotukset jatkotoimiksi yhdistykselle

EHDOTUS TUOTEJAKOKEILUSTA

Identiteettituotteet

Eri alueiden saamenpuvut, perinteiset verkkakit, lankavyöt ja paulat

Vapaasti käytettävät tuotteet, esimerkiksi

- **kovista materiaaleista** muun muassa hopeakorut, puu - ja sarvityöt, kuten rintakorut (riskut), sormukset, puukot, kuksat, naaput, hakaset, napit, korvakorut, kaulaketjut, ranneketjut ja kaulakorut
- **pehmeistä materiaaleista** muun muassa nutukkaat, sisnatyöt, hapsutetut huivit, luhkat, lapaset, villahuivit, sukat, kaulahuivit, hiussoljet ja hiusspannat

USEIN KYSYTYT – 8 VASTAUSTA

1. Saako Duodji Shopista ostettuja tuotteita käyttää kuka vain?
2. Mitä kulttuurin ominainen eli appropriatio on ja miksi siitä keskustellaan?
3. Kiinnostaako saamelaisen käsityön tekeminen kaupallisesti, saamelaisesta käsityöperinteestä inspiroituminen tai kaupallisen tai taiteellisen yhteistyön ehdottaminen?
4. Voiko saamelaisen käsityön malleja ja kaavoja ostaa ja järjestättekö kurssuja?
5. Välitättekö tai ostatteko vanhoja ja käytettyjä saamen- tai lapinpukuja?
6. Tuotteiden tarjoaminen Duodji Shopiin
7. Saamelaisiin ja saamelaisten käsityöhön liittyvä tutkimus
8. Saamen kielten ja saamelaisten tunnettuuden hyödyntäminen kaupallisissa yhteyksissä

2 TULOKSET

2.1 Kartoitettiin yleisimmin esitetyt kysymykset ja luotiin vastaukset niihin sekä mahdollistettiin keskustelu alalla toimivien yhdistyksen jäsenten kesken

Sámi Duodji -yhdistykselle tulee paljon kysymyksiä vastuullisesta ja sensitiivisestä toimintatavasta sekä runsaasti tieto- ja yhteistyöpyyntöjä erityisesti ei-saamelaisilta. Lisäksi merkittävä osa Duodji Shopissa vierailevista ei-saamelaisista asiakkaista epäröi tuotteiden ostamista, koska he eivät ole varmoja, onko niiden käyttö sallittua. Projektissa tehdyt alkukartoitukset ja haastattelut vahvistavat näin käsitystä saamelaisen käsityön markkinoiden jääytymisestä tai ainakin käsityötuotteiden myynnin merkittävästä vaikeutumisesta ja hidastumisesta. Jossain määrin tämä selittyy myös korona-ajalla, mutta ei kuitenkaan kokonaan. On selvää, että yhdistyksen ja Duodji Shopin on selkeytettävä viestintäänsä vastuullisesta ja kulttuurisensitiivisestä saamelaisten käsityöiden kuluttamisesta.

Projektin aikana kartoitettiin pääasiassa ulkopuolisten esittämät *yleisimmät kysymykset ja luotiin vastaukset niihin*. Yleisimmin esitettyihin kysymyksiin vastaamalla säästetään jatkossa sekä yhdistyksen että Duodji Shopin henkilöresursseja, kun tietoa etsivät joko löytävät suoraan vastaukset kysymyksiin verkkosivuilta tai heidät voidaan ohjata sinne.

Usein esitettyihin kysymyksiin vastaamalla jaetaan ajanmukaista ja oikeaa tietoa saamelaiskulttuurista ja saamelaisten oikeuskäsityksistä ja -periaatteista. Samalla ne vastaavat myös yleisempään saamelaisen käsityön ja saamelaiskulttuurin suojan tarpeeseen pehmein keinoin, koska ne selkeyttävät vastuullista ja asianmukaista tuotteiden käyttöä. Näin toimimalla ohjataan ja rajataan käyttöä ja samalla ehkäistään oikeudettomaksi koettua hyödyntämistä. Yleisimmin esitetyt kysymykset ja niihin luodut vastaukset ovat tämän raportin liitteenä (liite: usein kysyttyä). Usein kysyttyä -asiakirja on käännetty useille eri kielille ja esitämme, että se julkaistaan sekä yhdistyksen että Duodji Shopin sivuilla.

Sámi Duodji -yhdistyksellä on yli 300 jäsentä. Hankkeen avulla *mahdollistettiin, että alalla pääasiallisesti toimivat eli ne, jotka opettavat ja/tai saavat sivu- tai pääasiallisen toimeentulonsa saamelaisesta käsityöstä, pääsevät keskustelemaan* ja pohtimaan vastuullisuuteen liittyviä asioita yhdessä. Työpajoihin kutsuttiin noin sata alalla toimivaa ja niitä järjestettiin kymmenen. Haastatteluihin ja keskusteluihin osallistui 68 henkilöä. Keskusteluissa nousivat esiin isot teemat, kuten saamelaisen käsityön suojaaminen, käsityöntekijöiden huolet ja haasteet sekä työn merkityksellisyys ja toiveikkuus. Saimme myös paljon kehittämis ehdotuksia. Keskustelujen sisältöä ja niissä esiin tulleita teemoja on nostettu erilliseksi kokonaisuudeksi jäljempänä.

2.2 Luotiin ehdotus identiteettituotteista Duodji Shopiin

Saamenpuvun ja sen osien erityinen merkitys saamelaiskulttuurissa ja niitä koskevien oikeusperiaatteiden huomioon ottaminen kaupallisessa toiminnassa

Kuten mainittua, oli tarpeen pohtia, miten yhdistyksen toiminnassa ja Duodji Shopissa voidaan paremmin ja kattavammin viestiä kuluttajille vastuullisesta ja sensitiivisestä saamelaisten käsityöiden kuluttamisesta. Lähtökohtana tulisi olla, että kuluttaja jo kauppaan astuessaan tietää toimivansa vastuullisesti ostaessaan minkä tahansa tuotteen sieltä. Kuitenkin viimeistään liikkeessä ja verkkosivuilla olisi selvästi viestittävä tuotteista niin, että kuluttaja saa tarpeeksi tietoa ja kokemuksen vastuullisesta kuluttamisesta. Olisi siis tarpeen pohtia saamelaiskulttuurin ja käsityön kannalta kestävää ja sensitiivistä liiketoimintamallia.

Yksinkertaisin ratkaisu olisi se, että kaikkea, mitä Duodji Shopissa on tarjolla, voivat myös ei-saamelaiset kuluttajat vapaasti käyttää tavanomaisessa käytössä. Se kuitenkin edellyttäisi, että Duodji Shopissa myytäisiin vain sellaisia tuotteita, joiden käyttö on saamelaisen oikeus- ja tapaoikeuskäytännön näkökulmasta vapaata kaikille ja joiden käyttöä saamelaiset näin ollen pitävät soveliaana muille kuin oman kulttuurisen ryhmänsä jäsenille.

Saamelaiskulttuurissa on kuitenkin sellaisia käsityön tuotteita, joihin liittyy erityinen merkitys nimenomaan kulttuurin sisäisessä käytössä. Näiden käsityötuotteiden käyttäminen viestii niiden merkityksen tuntevalle niitä käyttävän henkilön saamelaisuudesta. Ne toimivat siis etnisyyden osoittajina ja yleensä vielä tarkemmin viestinä henkilön yhteydestä tiettyyn osaan saamelaisaluetta ja/tai kieli- tai kulttuurista ryhmää, ja niitä käytetään tiettyjen oikeusperiaatteiden ja sääntöjen mukaisesti. On selvää, että yhdistys ja Duodji Shop haluavat palvella tuotevalikoimallaan myös näitä saamelaisia kuluttajia ja toisaalta toimia sensitiivisesti ottaen huomioon saamelaiskulttuurin käytännöt ja säännöt niiden käytöstä. Tilanteet, joissa ei-saamelaiset ovat käyttäneet juuri tämän kaltaisia tuotteita, ovat usein johtaneet keskusteluun kulttuurisesta omimisesta ja saamelaiskulttuurin epäasianmukaisesta hyödyntämisestä.

Koska on tärkeää ratkaista sekä ei-saamelaisten kuluttajien epätietoisuus viestimällä paremmin ja toisaalta palvella tuotevalikoimalla myös saamelaiskuluttajia, oli tarpeen hakea sellaista liiketoimintamallia, jolla vastataan molempiin. Siksi projektin aikana luotiin ehdotus *identiteettituotteiden* erottamisesta Duodji Shopin valikoimassa selkeästi muista tuotteista erilleen ja niihin liitettävästä erityisestä informaatiosta. Identiteettituotteilla tarkoitetaan ehdotuksessa yllä mainittuja, niitä käyttävän henkilön saamelaisesta etnisiteetistä viestiviä käsityön tuotteita, joilla on mittaamattoman arvokas merkitys saamelaiskulttuurissa ja -yhteisössä.

Ehdotammekin, että Duodji Shopissa ja verkkokaupassa ne tuotteet, joiden käyttö tavanomaisessa käytössä on kaikille vapaata, ja identiteettituotteet erotetaan selkeästi toisistaan. Tämän jaon tulee olla kuluttajille selvä. Molempiin tuoteryhmiin liitetään vahvasti erilaista tietoa sekä valistusmielessä mutta myös niiden arvon nostamiseksi.

Työpajojen keskustelut ja niiden pohjalta hiottu ehdotus

Jotta kulttuurisensitiivisyys- ja vastuullisuusvaatimukseen voitaisiin vastata, projektin työpajoilla pyrittiin selvittämään, miten saamelaisen käsityön tuotoksia on mahdollista käyttää saamelaisten tapaoikeutta, oikeusperiaatteita ja -sääntöjä kunnioittaen. Ajatuksena oli samalla saada käsitys ja näkemys siitä, mitkä käsityön tuotteet Duodji Shopissa tulisi erottaa identiteettituotteiden osastolle. Ideaa testattiin aluksi yksittäisillä haastatteluilla ja tätä keskustelua jatkettiin eri alueilla järjestetyissä työpajoissa.

Työpajoissa keskusteltiin siitä, mitä käsityön tuotoksia kullakin alueella yleensä pidetään identiteetin osoittajina ja minkä käyttöä näin ollen pidetään vain saamelaisille soveliaana sekä minkä tuotteiden käytön taas ajatellaan olevan ei-saamelaisille soveliaana. Eri alueilla pidetyt pienemmät työpajat osoittivat, että oikeusajattelu ja -periaatteet koskevat erityisesti alueellisia saamenpukuja ja niiden osia. Saamenpukukokonaisuus toimii saamelaisen identiteetin osoittajana sekä yksinään että osiensa kanssa yhdessä käytettynä.

Yhteisen kokoavan työpajan keskustelu rajattiinkin alueittain pidettyjen työpajojen tuloksena koskemaan saamenpukua ja sen osia. Sen selvittämiseksi, mitkä osat käsityön tuotteista voisi tai tulisi erottaa identiteettituotteiden osastolle, yhteisessä työpajassa keskusteltiin ensin paikalla olevien käsityöntekijöiden kesken alueittain ja sitten yhdessä siitä, pidetäänkö soveliaana, että ei-saamelainen käyttää saamenpuvun yksittäisiä osia (ilman pukua) ja minkä tuotteiden käyttö koettiin soveliaaksi. Kolttasaamelaisia käsityöntekijöitä oli yhteisessä työpajassa paikalla niin vähän, että keskustelua kolttasaamelaisten tuotteiden rajauksesta on tarpeen jatkaa kolttasaamelaisten käsityöntekijöiden ja Kolttien kyläkokousten kanssa.

Työpajan keskustelun perusteella voi todeta, että saamenpuku on selvästi se, jonka käyttöoikeuden ajatellaan olevan vain saamelaisilla. Myös saamenpuvun lakkia ja erityisesti verkalakkia pidetään vain saamelaisille kuuluvana ainakin muualla kuin Enontekiön alueen pukuperinteessä. Enontekiön alueen pukuperinteessä näkemykset jakautuivat lakin suhteen. Muiden puvunosiin, kuten alueellisten lanka- ja niisivöiden ja paulojen, osalta mielipiteet jakautuivat hyvin vahvasti. Vaikka mielipiteet saamenpuvun osien suhteen jakautuivat, siitä huolimatta **ehdotamme, että identiteettiosastolle erottaminen toteutetaan niin, että siellä ovat muun muassa seuraavat käsityön tuotteet: saamenpuvut, perinteiset verkalakit, lankavyöt ja paulat.** Perustelemme tätä ratkaisuehdotuksen rajausta tarkemmin jäljempänä.

Ajatuksena on, että identiteettituotteisiin liitetään yleistä tietoa niiden merkityksestä ja tehtävistä saamelaisten käytössä ja osana saamelaiskulttuuria. Samalla kerrotaan saamelaisten oikeuskäsityksistä ja -periaatteista. Lisäksi eri tuotteiden kohdalla kerrotaan tarkemmin siitä, millä alueilla niitä perinteisesti käytetään ja kumpi tai mikä sukupuoli niitä perinteisesti käyttää. Käsityöntekijät itse ehdottivat esimerkiksi karttaa, jossa näkyvät eri pukeutumisen perinnealueet, sekä infotauluja, esitteitä, videoita, QR-koodeja ja infotekstejä perinnealueittain.

Kuluttajille kerrotaan, että identiteettituotteita voi ja saa ostaa, mutta niihin liittyy kulttuurisia odotuksia niiden käytöstä saamelaiskulttuurin oikeusperiaatteita ja -sääntöjä kunnioittavalla tavalla. Sen lisäksi, että Duodji Shopissa ja sen verkkokaupassa jaetaan tällaista yleistä tietoa, itse ostotilanteeseen sisältyy sekä kaupassa että verkossa toinen kynnys. Myyjä varmistaa ostotilanteessa, että ostaja on ymmärtänyt saamansa tiedon ja tuotteen tavanmukaisen

käyttökontekstin. Verkossa näihin tuotteisiin voidaan liittää vielä erillinen ponnahdusikkuna/ehdot, jotka tulee hyväksyä ennen kuin ostotapahtumassa voi edetä. Työpajan keskustelussa kuitenkin todettiin, että tarkoitus ei ole rajata saamelaisen käsityön keräilijöitä hankkimasta edelleen identiteettituotteita kokoelmiinsa kuten nytkin.

Sen sijaan kaikki muu, kuten kovista materiaaleista tehdyt käsityöt, esimerkiksi hopeakorut, puu- ja sarvityöt, kuten rintakorut (riskut), sormukset, puukot, kuksat, naaput, hakaset, napit, korvakorut, kaulaketjut, ranneketjut ja kaulakorut, ja pehmeistä materiaaleista tehdyt käsityöt, muun muassa nutukkaat, sisnatyöt, sisnalaukut, kahvipussit, hapsutetut huivit, luhkat, lapaset, villahuivit, sukat, kaulahuivit, hiussoljet ja hiuspannat, ovat kaikkien muiden vapaasti käytettävissä kuten mikä tahansa muukin tuote. Hankkeen keskusteluissa ja annetussa palautteessa tuli paljon hyviä ideoita siitä, miten tiedonjakoa voitaisiin toteuttaa. Kaikkiin tuotteisiin voitaisiin liittää tietoa esimerkiksi tekijöistä ja menetelmistä yritysten ja tekijöiden itsensä määrittelemissä rajoissa.

Ratkaisuehdotus on tasapainon hakemista kulttuuriin suojaamisen ja sen elinvoimaisena pitämisen välillä

Työpajojen keskusteluissa tuli selvästi ilmi, että käsityöntekijät tasapainottelivat saamelaisen käsityön suojaamisen ja toisaalta elinkeinon kannattavuuden välillä. Jos käsityön tuotteita varataan laajasti vain saamelaisten käyttöön, käsityöntekijän ei ole mahdollista saada pääasiallista toimeentuloa käsityöllä ja tämä toisaalta pitkällä välillä myös vaarantaa saamelaisille varattujen tuotteiden saannin saamelaisillekin. Saamelaista ostajakuntaa pidetään niin pienenä, että pelkästään sisäisellä kaupankäynnillä ei välttämättä tule taloudellisesti toimeen. Tasapainon hakeminen on näistä syistä perusteltua ja järkevää sekä käsityöntekijän että koko saamelaiskulttuurin kannalta.

Sinänsä on totta, että asiasta eivät päätä yksin käsityöntekijät eikä asiassa voi ottaa huomioon yksin käsityöalan intressejä ratkaisuja pohdittaessa. Kysymys on saamelaisten arvojen, sisäisen viestinnän ja kulttuuristen koodien suojaamisesta ja pohjimmiltaan saamelaisten ja saamelaistuotteiden identiteetin suojaamisesta. Näistä syistä **ehdotammekin, että vaikka yhtenäistä linjaa puvun ja verkkalakkien lisäksi tässä lyhyessä projektissa ei löytynyt, myös selvästi harmaalla alueella olevat yllä mainitut saamenpuvun perinteiset osat luokitellaan tuotejaossa identiteettituotteiksi**. Mielestämme on perusteltua toimia varovaisemmin ja rajoittaa mieluummin hieman enemmän kuin ottaa riski siitä, että ohjaus Duodji Shopissa ja verkossa ei vastaa saamelaisten oikeuskäsityksiä ja altistaa näin ei-saamelaisen kuluttajan tuotteiden käyttöä koskevalle kritiikille. Se taas voi vaikuttaa kielteisesti ei pelkästään Duodji Shopiin vaan koko alaan ja saamelaiskuvaan.

Tarkoituksena ei ole puuttua käsityöntekijöiden harjoittamaan suoramyyntiin, vaan hakea ratkaisua nimenomaan yhdistyksen harjoittamaan keskitettyyn käsityön myyntiin ja Duodji Shopiin. Alalla toimivat voivat kuten tähänkin asti edelleen myydä tuotteitaan suoraan kenelle tahansa ja miten haluavat. Näin he kantavat itse vastuun oman liiketoimintansa kulttuurisensitiivisyydestä.

Toinen mahdollinen vaihtoehto olisi vielä uudelleen pyrkiä löytämään yhtenäistä linjaa puvunosien suhteen ja lähteä neuvottelemaan laajemmin alueellisesti ja saamelaisyhteisön rakenteet huomioiden. Tässä hankkeessa todettiin, että yksin saamenpuvun osalta linja on selvä ja yhtenäinen, mutta oikeuskäsityksissä saamenpuvun osien suhteen on suurta alueellista vaihtelua. Linja voisi selkeytyä keskusteluja ja neuvotteluja jatkamalla, mihin tämän hankkeen resurssit eivät kuitenkaan riittäneet.

Toisaalta voi olla, että yhtenäisen linjan neuvotteleminen veisi joka tapauksessa paljon aikaa ja resursseja, eikä se saamelaisen käsityöalan ja saamelaispolitiikan rakenteet ja resurssit huomioiden vaikuta siksi kovin todennäköiseltä ratkaisulta. Samalla tarve ratkaista epä tietoisuus on tässä nyt, ja siksi laajemman keskustelun tuloksen odottaminen vaikuttaa heikolta vaihtoehdolta.

Edellä mainituista syistä **ehdotamme, että yhdistys ja Duodji Shop ratkaisevat asian tuotejakokokeilulla**. Näin uudenlaista tiedonjakoa ja tuotteiden jakamista kokeillaan osaratkaisuna omimiskeskustelujen aiheuttamaan epävarmuuteen. Tämä kokeilu varmistaa samalla sen, että Duodji Shopissa voidaan myydä kaikenlaisia tuotteita. Kokeilu voi kestää määrääjän, esimerkiksi kaksi vuotta, jonka jälkeen tilannetta voi arvioida uudestaan.

Mikäli osoittautuu, että ratkaisu on toimiva, on tuotejakoa joka tapauksessa tarkasteltava, uudelleen muokattava ja mukautettava vastaamaan saamelaiskulttuurin tarpeisiin. Koska on kyse tuotteista, jotka muuttuvat osana elävää kulttuuria, on perusteltua liittää tähän ratkaisuun määrääjain suoritettava keskustelu ja tuotetarkastelu.

2.3 Keskusteluissa nousi esiin käsityöntekijöiden rooli, huoli alasta mutta myös paljon toiveikkuutta ja ehdotuksia tulevaisuutta varten

Suojaamisen liittyviä huolia

Projektin teemaan ja kysymyksenasetteluun liittyvät suojaamiskysymykset nousivat luonnollisesti ja keskeisinä huolenaiheina esiin koko hankkeen ajan. Keskusteluissa nostettiin esiin saamelaisen käsityön väärinkäyttö erityisesti matkailussa ja yksittäisiä esimerkkejä epäasianmukaisesta hyödyntämisestä. Lisäksi hyödyntämisen asianmukaisuus pohditutti. Hyödyntämistä siis oli edelleen, erityisesti saamelaisalueen reuna-alueilla, vaikka kaikilla ei ollut siitä suoraa kokemusta. Aikojen saatossa väärinkäyttöksiin on reagoitu eri tavoilla, ja hyviä esimerkkejä löytyy: on tehty yhteistyötä eri tahojen kanssa ja löydetty vaihtoehtoisia ratkaisuja esimerkiksi pukujen käytössä.

Keskusteluissa nousi selvästi esiin viestinnän ja tiedottamisen tarve suojaamisasiassa ja pohdinta siitä, kenen tehtävä se oikeastaan on. Yhdistyksen ja Duodji Shopin lisäksi saamelaisilta käsityöntekijöiltä kysytään paljon omimisesta, ja moni koki ostajien olevan epävarmoja. Monet olivatkin turhautuneita ja väsyneitä pitkään julkisuudessa jatkuneisiin appropriaatio- ja omimiskeskusteluihin ja epäselvään tilanteeseen. Turhauttavaksi koettiin, että jokaisen yksittäisen saamelaisen ja saamelaisen käsityöntekijän on puolustusnäkökulmasta käsin kerrottava ja oikeutettava saamelaisten oikeutta omaan kulttuuriinsa.

Käsityöntekijät pitivät sinänsä hyvänä ja tärkeänä, että yhdistys ja erityisesti Duodji Shop ovat esillä sosiaalisessa mediassa (Facebook, Instagram). Jotkut käsityöntekijät kuitenkin kokivat, ettei heillä itsellä ole resursseja olla esillä somessa eivätkä pysty vastaamaan somen tuomaan paineeseen. Siksi koettiin hyvin tärkeäksi, että Duodji Shop näkyy. Mutta pelkkää somenäkyvyyttä ei koeta riittäväksi, vaan toivottiin viestinnän olevan laajempaa.

Yksittäiset käsityöntekijät toisaalta kuitenkin myös pelkäsivät oman ja saamelaisen käsityöalan ja saamelaisten maineen huononemista, jos saamelaiset vaikkapa kieltävät jyrkästi ei-saamelaisia käyttämästä joitain tuotteita. Saamelaisen käsityön suojaamiseen koettiin kuitenkin olevan tarvetta. Keskusteluissa pohdittiin omimista ja saamelaisen käsityön hyödyntämistä yksityisissä ja kaupallisissa yhteyksissä ja mahdollisia ratkaisutapoja. Alalla toimivien näkökulmasta yksityisen vaikkakin loukkaavan käytön koettiin olevan pienempi ongelma kuin kaupallisen hyödyntämisen. Saamelaisneuvoston tavaramerkkien uudistamistyötä pidettiin erittäin tarpeellisena ja uutta Sámi Made -tavaramerkkiä oli odotettu jo pitkään. Sen toivottiin tulevan pian käyttöön. Tavaramerkkien uudistamista pidetään askeleena eteenpäin, mutta sen ei koettu olevan tarpeeksi vaikuttavaa väärinkäyttöön vaikuttamisen ja laajemman suojaamisen näkökulmasta. Saamelaiskulttuurin ja -pukujen suojaamisen koettiin olevan yhteisten toimijoiden tehtävä.

Yhteisessä työpajassa keskusteltiin myös siitä, mitä yksittäinen yrittäjä voisi tehdä suojaamisasiassa ja millaisiin toimiin tosiasiallisesti on mahdollisuuksia. Kokemus oli, että yksin on suuri kynnyks ryhtyä (oikeus)toimiin edes siinä tapauksessa, että joku kopioi suoraan omaa suojattua tuotetta. Sekä oikeudelliseen suojaamiseen että saamelaisten kantojen perustelemiseen appropriaatiokeskusteluissa sosiaalisessa mediassa ja laajemmin kaivattiin siis institutionaalista tukea sekä yhdistykseltä mutta myös saamelaisilta poliittisilta toimijoilta.

Hankkeen aikana käydyissä keskusteluissa tuotiin esille yhteinen huoli saamelaisen käsityön tietotaidon ja osaamisen katoamisesta saamelaisten keskuudessa. Käsityötaitojen jakamista ja opettamista ei-saamelaisille pohditaan tarkkaan muun muassa matkailussa nähtyjen väärinkäytösten vuoksi. Pelkona on saamelaisten käsityötaitojen mallien yleistyminen niin, että saamelaisesta käsityöstä tulee kaikille yhteistä Lappi-käsityötä ja näin saamen käsityön ominaispiirteet häviävät ja niiden merkitys saamelaiskulttuurissa häviää.

Alaan suoraan ja sisäisesti liittyvät huolet

Alaan liittyvinä asioina nostettiin esille muun muassa tuen puute käsitöiden tekemiseen ja se, että saamelaisille käsityöntekijöille kurssitoimintaa on vähän tai ei ollenkaan muualla kuin Inarissa. Esiin nousi myös alalla olevien nuorten vähäinen määrä, ja jotkut kokivat jopa jonkinlaista toivottomuutta saamelaisen käsityöalan ja elinkeinon tulevaisuudesta. Lisäksi lähinnä alueellisissa keskusteluissa ja yksittäisissä haastatteluissa nousivat esiin saamelaisen käsityöalan sisäiset toimintatavat. Usein esiin nostettiin epäselvyys tekijänoikeuksista ja sisäinen kopiointi eli tilanne, jossa toiset saamelaiset käsityöntekijät kopioivat nopeasti toisten käsityöntekijöiden tuotteita, sekä tähän puuttumisen haasteet.

Käsityöntekijät olivat myös huomanneet, että Duodji Shopin tuotevalikoima on kaventunut, ja se huolestutti monia. Käsityöntekijät kokivat myös, että yhdistyksen harjoittamassa keskitetyssä

materiaalien hankkimisen organisoinnissa olisi paljon tehostamisen varaa, ja nykytilanne on johtanut siihen, että materiaaleja on vaikeaa tai mahdoton saada. Myös käytettyjen saamenpukujen myyntikanavan puuttuminen huoletti, sillä käytettyjä pukuja jää kaappeihin ja käyttämättä, koska ei löydy täysin turvallista myyntikanavaa edelleen myydä pukuja saamelaisille.

Alalla olevien toiveita ja esitettyjä kehittämissuhteita

Yksittäisille käsityöntekijöille ja toisaalta koko alalle toivottiin tukea ja kannustusta sekä yhdistykseltä että toisilta alalla toimivilta. Moni tekijä toivoi enemmän tapaamisia, joissa yhdessä kehitetään, suunnitellaan ja tehdään tuotteita sekä laajempaa mentor-toimintaa ja ylipäätään rohkeutta sekä tuotteiden että mainonnan ja näkyvyyden kehittämiseen.

Yhteisessä työpajassa keskusteltiin paljon myös siitä, millaisia tuotteita saamelaisten yhteisössä ja alalla arvostetaan, mikä on kannattavaa ja mille on kysyntää. Monet kaipasivat alan omien käsitysten tuulettamista. Matkamuuistojen myyminen oli monien mielestä pitkään ollut aliarvostettua alalla, vaikka nykyaikaiset matkamuuistot ovat usein perinteestä kumpuavia paikallisesti tuotettuja käyttötavaroita ja niiden myyminen voi olla hyvin kannattavaa. Lisäksi niille koettiin olevan paljon kysyntää. Tämä käsitys vahvistui tarkastelemalla Duodji Shopin suosituimpia ja myydyimpiä tuotteita.

Käsityöntekijät myös kaipasivat turvallista tilaa keskustella rajoista, toisten kaupallisten/immateriaalioikeuksien kunnioittamisesta sekä ylipäätään hyvästä liiketoimintatavasta alalla. Yhdistykseltä toivottiin erilaisia teemaluentoja käsityön tekijöiden kannalta ajankohtaisista ja tarpeellisista asioista, kuten yritystoiminnasta ja yritysten toimintatavoista, rahoituskanavista, hinnoittelusta ja brändäyksestä (tarinallistaminen ja kuvaaminen).

Esille nousi myös toive paremmasta alueellisesta ja eri saamelaisryhmien välisestä tasa-arvosta toiminnassa, ja toivottiin esimerkiksi toimitiloja eri alueille ja muuallekin kuin Inariin. Yhteiset työhuoneet nousivat usein esiin. Lähes joka alueella toivottiin parempaa ja laajempaa viestintää, erityisesti sosiaalisessa mediassa mutta myös kaikilla mahdollisilla areenoilla ja helposti lähestyttävillä tavoilla, kuten joukkoistamalla. Someviestintää painotettiin, koska käsityöharrastajat käyttävät sitä nykyään paljon ja monelle käsitys saamelaisesta käsityöstä tulee sitä kautta. Ulospäin suuntautuvan viestinnän lisäksi toivottiin eri perinnealueiden sisällä mutta myös niiden välillä tapahtuvaa viestintää. Toivottiin, että saamelainen käsityö näkyy ja tuotteita tehdään ja käytetään.

Yhdistykseltä toivottiin kannanottoja saamelaisen käsityön ja saamenpukujen suojaamiskysymyksissä ja kannan lausumista myös sosiaalisessa mediassa. Ehdotuksena esitettiin saamelaisen käsityön asiasta tai valtuutettua, jolle yksittäiset käsityöntekijät voivat kertoa ja raportoida esimerkiksi verkossa käydystä keskustelusta. Lisäksi toivottiin, että yhdistys panostaa enemmän elinkeinon edunvalvontaan ja tekee ehdotuksia eri toimijoille, kuten toimenpide-ehdotuksia poliittiselle tasolle. Esimerkkinä esitettiin Saamelaiskäräjien elinkeino- ja kulttuuripoliittiset toimenpideohjelmat ja -suunnitelmat sekä muut elinkeinoja edistävät toimet. Eri toimijoilta toivottiin tukea nuorille käsityöntekijöille, jotta heidän olisi helpompaa tulla alalle. Periaatteellisella tasolla toivottiin pohjoissaamenkielisen duodji-sanon käytön

pohtimista ja mahdollisuuksien mukaan vaihtoehtoisesti inarin- ja koltansaamenkielisen rinnakkaisen vastineen käyttämistä.

Kehittämis ehdotukset Duodji Shopiin

Työpajakeskusteluissa ja palautteessa kannettiin huolta Duodji Shopin kehittämisestä ja toivottiin, että kauppa seuraisi liiketoiminnassaan enemmän aikaansa ja pyrkisi olemaan nykyistä trendikkäämpi. Kauppaa haastettiin pyrkimään tähän laajentamalla tuotevalikoimaansa sekä käynnistämään ja tukemaan tuotekehitystä. Tuotekehittelyssä toivottiin tasapainottelua eri asiakasryhmien välillä esimerkiksi siten, että ei-saamelaisille ja matkailijoille tuotetaan ja tarjotaan trendikkäämpiä ja ajan hermolla olevia tuotteita. Toisaalta toivottiin, että saamelaiselle asiakasryhmälle tarjotaan edelleen laadukkaita materiaaleja sekä kulttuurin sisäisestä arvostuksesta kertovia hyvin tehtyjä (perinteisiä) käsitöitä. Lisäksi Duodji Shopin tuoteideaksi ehdotettiin kulttuurin sisäistä neuvontapalvelua, jossa ajatuksena on törmäyttää sellaisten perheiden tarpeet, joissa käsityöperinne on katkennut, sekä käsityöntekijät ja kaupan palvelut siten, että esimerkiksi eri alueiden käsitöitä (erityisesti pukukokonaisuuksia) voisi tilata ja myydä yhtenä pakettina.

Käsityö nähtiin laajemmin koko saamelaiskulttuurin ja identiteetin tukijana ja saamelaiset käsityöntekijät kulttuurinsa lähettiläinä

Lähes joka alueella toivottiin enemmän positiivista ja innostavaa yhteistä käsityöhön liittyvää toimintaa, kuten yhteisiä käsityön suunnittelu- ja -tekoiltoja ja kerhoja, käsityöpiirejä ja käsityöolohuoneita. Toivottiin myös, että eri alueilla järjestettäisiin pukeutumiskursseja ja yleisesti neuvontaa pukeutumisesta erityisesti niille perheille, joissa käsityöperinne on katkennut. Keskusteluissa tuli siis esiin tuen tarve yksilön ja ryhmien kulttuurisen identiteetin ja käsityöosaamisen ylläpitämiselle.

Erityisesti alueellisissa keskusteluissa ja kirjallisissa palautteissa tuli vahvasti esiin kokemus oman työn merkityksellisyydestä sekä yhteisön sisällä että suhteessa ei-saamelaisiin. Käsityön tekemisen koettiin ylläpitävän yhteyttä omaan kieleen, kulttuuriin, yhteisöön ja usein sukuun. Käsityöntekijät usein myös kokivat edustavansa koko saamelaiskulttuuria kohdatessaan asiakkaita, koska usein he olivat ensimmäinen ja joillekin jopa ainoa kosketuspinta saamelaisiin. Näin he jakoivat laajemmin tietoa saamelaisuudesta ja saamelaiskulttuurista, eivät vain tuotteistaan.

2.4 Jatkotoimisuositukset yhdistykselle

Suosittellemme seuraavia toimia:

- Tuotejakokokeilun toteuttaminen Duodji Shopissa ja yhdistyksen toiminnassa, kehityshankkeen suunnittelu ja käynnistäminen, jonka osana neuvottelu kolttien kyläkokouksen kanssa. Usein kysytyt -eri kieliversiot julkaistaan sekä yhdistyksen että Duodji Shopin sivuilla tuotejakokokeilun käynnistyessä.
- Vahvemman elinkeinon liittyvän tuen tarjoaminen jäsenille, yhtenä esimerkkinä säännöllisen tuki-, tapaamis- ja verkostoitumispaikan luominen niille, jotka saavat elantonsa tai sivutulaja saamelaisesta käsityöstä, kuten kerran vuodessa pidettävät elinkeinon kehittämispäivät, jossa tarjotaan myös koulutusta
- Projektissa esitettyjen huolien huomioon ottaminen ja kääntäminen toiminnaksi sekä projektin aikana esitettyjen toiveiden ja kehittämisideoiden koostaminen mahdollisuuksien mukaan osaksi yhdistyksen ja Duodji Shopin toimintaa
- Osana suojaamistoimia: uudistetun Sámi Duodji -merkkijärjestelmän käyttöönotto ja sen aiheuttaman mahdollisen rahoitustarpeen selvittäminen (esim. liiketoimintakehityshanke Duodji Shopissa, sen suunnittelu ja hakeminen)
- Saamelaisen käsityön suojaamispyrkimysten jatkaminen Saamelaiskäräjien ja Saamelaisneuvoston kanssa
- Yhteistyön lisääminen eri toimijoiden välillä, jotta roolit selkeytyvät ja synergiahyödyt ja resurssit saadaan entistä tehokkaampaan käyttöön

3 HANKKEEN TAUSTA, LÄHTÖKOHDAT, TYÖTAVAT JA RAJAUKSET

Sámi Duodji ry ja Duodji Shop Oy

Sámi Duodji ry on Suomen saamelaisten käsityöntekijöiden yhdistys, joka on perustettu Inarissa vuonna 1975. Yhdistys on saamelaisten käsityöntekijöiden etujärjestö, joka järjestää näyttelyitä, neuvontaa ja myyntitoimintaa. Yhdistyksellä on yksi vakituinen työntekijä ja pienimuotoinen neuvonta- ja toimipiste Inarin kirkonkylällä. Duodji Shop Oy on vuonna 2012 perustettu osakeyhtiö, josta Sámi Duodji ry omistaa osan. Duodji Shop Oy:llä on kivijalkaliike Inarin kirkonkylällä ja verkkokauppa. Kaupalla on yksi työntekijä.

Hankkeen tausta ja lähtökohdat

Vastuullisuus on 2020-luvulla noussut isoksi teemaksi kaikessa kaupallisessa toiminnassa. 2010-luvulla saamelaisten immateriaalisen kulttuuriperinnön omistajuus ja hallinnoinnin kysymykset ovat olleet saamelaisten poliittisten toimijoiden, kuten Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston ja Saamelaisneuvoston, asialistoilla, ja ne ovat vähitellen muodostaneet entistä vahvempia ja yhtenäisempiä näkemyksiä asiasta. Saamelaiskulttuurin oikeudeton ja epäasiallinen hyödyntäminen yhdessä vastuullisuuskeskustelun kanssa on johtanut tilanteeseen, jossa oli tarpeen pohtia asiaa myös saamelaisella käsityöalalla. Sámi Duodji -yhdistys ja Duodji Shop saavat paljon kysymyksiä ulkopuolisilta toimijoilta sensitiiviseen toimintatapaan liittyen.

Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi 70 000 euroa avustusta *Saamelaisen luovan käsityöalan kehittämishankkeelle*. Hankkeen avustuksen käyttöaika oli 1.8.2021–31.7.2022. Hankkeessa oli kaksi työntekijää, hankevetäjä ja osa-aikainen hanketyöntekijä. Hankkeessa oli pohdittavana, mitä vastuullisuus ja kulttuurinen kestävyys saamelaisella luovalla käsityöalalla tarkoittaa ja miten siitä tulisi kertoa asiasta kiinnostuneille. Saamelaisen luovan alan kehittämishanke mahdollisti asian analyttisen pohdinnan ja alan sisäisen keskustelun, jonka myötä selvennettiin ja pyrittiin luomaan saamelaisia arvoja tukevaa vastuullista ja kulttuurisesti sensitiivistä liiketoimintamallia. Kulttuurisensitiivisen liiketoimintamallin kehittämisen toivotaan palvelevan saamelaisen luovan alan taloudellisia toimintaedellytyksiä ja kasvupotentiaalia.

Hankkeen täsmällisinä tavoitteina oli saamelaisen käsityöalan aktivointi ja sisäisen keskustelun mahdollistaminen, toimintatapojen uudistaminen, selkeyttäminen ja vahvistaminen sekä parempien elinkeinollisten edellytysten luominen käsityöalalle. Saamelaisen luovan käsityöalan sisäistä toimijuutta ja osallisuutta tukemalla tuetaan myös saamelaisten mahdollisuutta ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan sekä pitkällä aikavälillä luovan käsityöalan tuotteiden alueellista ja paikallista saatavuutta. Naisvaltainen saamelainen käsityöala on myös merkittävä osa kulttuurimatkailua, koska se tuottaa kulttuuriin liittyviä ja niistä viestiviä tuotteita. Hankkeen oli tarkoitus vastata Suomen matkailustrategiaan luomalla pohjaa ympärivuotiselle taloudelliselle hyvinvoinnille, työllisyyttä alalle ja saamelaisalueelle sekä tukea kulttuurimatkailua kasvukeskusten ulkopuolella panostamalla kulttuuriin vahvuuksiin. Hanke myös edisti hallituksen kestävän kehityksen ohjelman tavoitteita tukemalla naisvaltaista alaa ja alkuperäiskansa saamelaisia.

Hankkeen työtavat ja rajaukset

Kun hanketta alun perin suunniteltiin, Sámi Duodji -yhdistyksen tavoitteena oli saada saamelaisen käsityön eettiset ohjeet. Kun asiaa pohdittiin, todettiin, että ollakseen tehokkaat eettiset ohjeet vaativat toimiakseen myös niitä tulkitsevan ja valvovan toimielimen tai järjestelmän. Siksi oli ensin tarpeen pohtia, mitä halutaan ratkaista ja ketä ohjata. Selvää oli, että saamelaisen käsityöalan vastuullisuus ja nimenomaan kulttuurisensitiivisyyden näkökulmasta oli jotain, jonka pohtimiseen tarvittiin resursseja, ja se valittiin projektin kysymyksenasettelun pohjaksi. Projektin tavoitteena olikin muun muassa selkeyttää käsityöntekijöiden kantoja ja pyrkiä jäsenelmyymin ja täsmällisemmin keskustelemaan kulttuurisesti omimisesta ja sen aiheuttamista haasteista ja hakea ratkaisuja näihin haasteisiin ja vielä niin, että otetaan huomioon alan toimintaympäristön muutokset.

Hanke toteutettiin etukäteishaastatteluilla, kulttuurisensitiivisillä kyläkohtaisilla työpajoilla ja niitä täydentävillä haastatteluilla sekä yhteisellä kokoavalla työpajalla. Ongelmanasettelua ja menetelmiä pohdittiin tiiviissä yhteistyössä yhdistyksen kanssa ja keskusteluja käytiin sekä yhdistyksen että Duodji Shopin henkilöstön ja yhdistyksen hallituksen kanssa. Keskustelujen ja ongelmankartoituksen perusteella pyrittiin hankkeen kuluessa löytämään alalle sopivia ratkaisuja ja toimintamalleja ottaen huomioon sekä kansallinen lainsäädäntö että alkuperäiskansaoikeus ja saamelaispoliittinen kehitys ja toimet.

Hankesuunnitelmasta poiketen hankkeessa järjestettiin kahden sijaan yksi saamelaisen luovan alan kokoava keskustelutilaisuus. Tämä johtui rahoitusvajeesta, jonka vuoksi suunnitelmia jouduttiin sopeuttamaan ja resursseja kohdentamaan tarkemmin tavoitteista käsin. Samasta syystä alkuperäisestä suunnitelmasta poiketen hankkeen koulutusosa jäi pois, mikä sinänsä oli harmillista, kun selväksi kävi, että koulutukselle oli sekä tarvetta että kysyntää. Tuloksissa mainittujen asioiden lisäksi hankehenkilöstö tarkasteli yhdistyksen ulkopuolisten esittämiin kysymyksiin vastaamiseen liittyviä tarpeita ja kehitti toimintamalleja ja prosesseja, joilla asioiden käsittelyä voidaan yhdenmukaistaa ja nopeuttaa. Raportissa esitetyt huolet, toiveet ja kehittämisasiat perustuvat haastatteluihin, alueellisiin työpajoihin, yhteisen työpajan keskusteluihin ja kirjallisiin palautteisiin.

Kohderyhmän rajaaminen ja järjestetyn työpajan ohjelma

Sámi Duodji -yhdistyksellä on yli 300 jäsentä, ja hankkeen kohderyhmää rajattiin tästä syystä teeman, hankeajan ja resurssien mukaiseksi. Hankkeen kohderyhmänä olivat alalla pääasiallisesti toimivat Sámi Duodji -yhdistyksen jäsenet eli ne, jotka opettavat ja/tai saavat sivutai pääasiallisen toimeentulonsa saamelaisesta käsityöstä. Työpajoihin kutsuttiin noin sata alalla toimivaa, joista valtaosa oli yhdistyksen jäseniä. Heidät jaettiin pienempiin ryhmiin sen mukaan, minkä alueen perinnettä he harjoittavat tai jonka pohjalta he työtä tekevät. Työpajoja järjestettiin kymmenen, ja yhteen työpajaan osallistui keskimäärin 4–10 henkilöä. Eri keskusteluihin osallistui kaikkiaan 68 henkilöä.

Edellä mainitun rajauksen mukaisesti yhteiseen kokoavaan työpajaan kutsuttiin eri alueiden käsityöperinteiden haltijoita. Suljettu työpaja oli tarkoitettu vain käsityöntekijöille ja designereille, ja tarkoitus oli tarjota turvallinen tila keskustella saamelaisen käsityön tekemisen rajoista, mutta ennen kaikkea päästä tapaamaan muita alalla olevia ja innostaa ja inspiroida käsityön tekemiseen ja uuden luomiseen.

Yhteisellä työpajalla pyrittiin etsimään ratkaisua tilanteen selkeyttämiseksi, ja se oli jatkoa keskusteluihin, joita käytiin käsityöntekijöiden kanssa joulun–maaliskuun aikana saamelaisalueella. Yhteisessä työpajassa tarkoituksena oli jatkaa näitä hyviä keskusteluja siitä, kenen on soveliaista käyttää saamelaista käsityötä ja miten yhdistyksen keskitetyssä myynnissä ja Duodji Shopissa voidaan vastuullisesti myydä eri alueiden perinteisiä käsitöitä.

Kokoavan työpajan ohjelmaa muokattiin työpajoissa esiin tulleiden teemojen perusteella ja ohjelma kehitettiin tulevaisuuteen luotaavaksi. Ajatuksena oli, että sen lisäksi, että keskustellaan vastuullisuusteemasta, kutsuttujen puhujien puheenvuorot inspiroisivat ja tarjoaisivat tietoa siitä, minkälaista tukea ja millaisia mahdollisuuksia eri toimijoilla on tarjota käsityöntekijöille. Hankesuunnitelmassa ollut tekijänoikeuskoulutus jouduttiin jättämään resurssien puutteen vuoksi pois, mutta tilalle koottiin katsaus eri rahoitusmahdollisuuksista, ja saamelainen kulttuuriarkisto esitteli käsityötä koskevia aineistoja.

Työpajan aluksi Sámi Duodji ry:n puheenjohtaja Marjaana Aikio kertoi lyhyesti Sámi Duodji -yhdistyksen historiasta. Hankevetäjä johdatteli osallistujia kehittämishankkeen sisältöön ja kertoi, mistä hankkeesta on kyse. Hanketyöntekijä Piia Nuorgam (OTM) esitteli hankkeen etenemistä ja työtapoja ratkaisujen löytämiseksi huomioiden saamelais- ja alkuperäiskansaoikeudellisen kehityksen ja oikeudelliset reunaehdot. Työpajan osallistujat jaettiin alueellisiin ryhmiin keskustelemaan saamenpuvusta ja sen osista. Niiden jälkeen jatkettiin ratkaisukeskeistä yhteistä pohdintaa siitä, miten suojata arvokasta kulttuuriperintöä ja samalla turvata saamelaisen käsityön elinvoima, tulevaisuus ja mahdollisuus kehittymiseen.

Työpajassa kuultiin myös saamelaisten käsityöyrittäjien inspiroivia tarinoita. Muotoilija Seija Ranttila kertoi oman yrittäjätarinansa ja Ságat-yrityksen perustamisesta, ja Saamelaisrummut-yrityksen käsityöntekijä Elli Maarit Helander kertoi saamelaisen käsityöperinnön käytöstä omassa toiminnassa ja siitä, miten arvokas inspiraation lähde se hänelle on. Kaksama Craft Galleryn yrittäjä Jan-Eerik Paadar piti alustuksen siitä, mitä tarvitaan tulevaisuudessa, jotta saamelainen käsityöala menestyy.

Saamelaistoimijoista puheenvuoroja käyttivät Saamelaisneuvosto ja Norjan saamelaiskäräjät. Saamelaisneuvosto esitteli Sámi Duodji- ja Sámi Made -tavaramerkkien uudistamistyön nykyistä tilannetta. Norjan saamelaiskäräjien edustaja loi katsauksen siihen, miten käräjät omalla toiminnallaan edistää saamelaista käsityö- ja designalaa. Norjan Saamelaiskäräjät on mukana Šoop šoop – Saamelaisen käsityön designmessuilla ja -päivillä sekä tukee ja kannustaa tekijöitä jakamalla erilaisia yritys- ja investointitukia käsityöyrittäjille. Kutsuimme myös Siida-saamelaismuseon esittelemään käsityön parissa tekemää työtä, mutta Siidan uuden näyttelyn viimeistelytöiden aiheuttaman ajanpuutteen vuoksi museon väki ei voinut osallistua ohjelmaan, vaikka mielellään olisivat sen tehneet.

Lisäksi työpajan aikana kuultiin eri rahoitusmahdollisuuksista etäyhteyksien kautta ja videoesittelyissä. Käsityöntekijäthän voivat hakea apurahoja muun muassa Suomen

saamelaiskäräjien ja Saamelaisneuvoston kulttuurimäärärahoista. Esittelyjä päätettiin nyt pyytää ja niitä kuultiin käsityöntekijöiden keskuudessa vähemmän tunnetuilta toimijoilta, kuten Suomen kulttuurirahastolta, Pohjoisimman Lapin Leaderiltä, Saamelaisten taiteilijoiden neuvostolta sekä Taiteen edistämiskeskukselta. Lisäksi kuultiin yrittäjien mahdollisuuksista Inarin kunnassa ja kunnan tarjoamasta tuesta.

LIITE: USEIN KYSYTTYÄ

Hienoa, että olet kiinnostunut saamelaisista käsityöistä! Saamme paljon kysymyksiä saamelaiseen käsityöhön liittyen, joten olemme koonneet vastauksia yleisimmin esitettyihin kysymyksiin. Mikäli et löydä täältä vastausta kysymykseesi, ota yhteyttä sähköpostilla sami.duodji[at]co.inet.fi. Pyydämme ottamaan huomioon, että saamme paljon kysymyksiä ja siksi vastaaminen saattaa kestää. Kiitos kiinnostuksestasi!

1. Saako Duodji Shopista ostettuja tuotteita käyttää kuka vain?

Moni tuntuu miettivän, mitä tuotteita ei-saamelaiset saavat ostaa ja käyttää ja syyllistykö tiettyä tuotetta käyttämällä kulttuuriseen omimiseen tai appropriatioon. Hienoa, että kulttuurisensitiivisyys kiinnostaa sinua!

Olemme pohtineet paljon vastuullisuuskysymyksiä ja ratkaisseet siihen liittyviä asioita sekä yhdistyksen toiminnassa että Duodji Shopissa. Valtaosaa Duodji Shopista ostetuista tuotteista voi vapaasti käyttää kuten mitä tahansa muutakin tuotetta hyvällä omallatunnolla ja ylpeydellä. Olemme merkinneet Duodji Shopissa erikseen ne tuotteet, joita on perinteisesti käytetty vain saamelaisyhteisössä, eli identiteettituotteet, joita voi vapaasti ostaa mutta joiden käyttöön liittyy kulttuurisia odotuksia.

Identiteettituotteet ovat sellaisia käsityötuotteita, joihin liittyy erityinen merkitys nimenomaan saamelaiskulttuurin sisäisessä käytössä. Näiden käsityötuotteiden käyttäminen viestii niiden merkityksen tuntevalle niitä käyttävän henkilön saamelaisuudesta. Ne toimivat siis etnisyyden osoittajina. Yleensä ne viestivät henkilön yhteydestä tiettyyn osaan saamelaisaluetta ja/tai kieli- tai kulttuuriseen ryhmään, ja niitä käytetään tiettyjen oikeusperiaatteiden ja sääntöjen mukaisesti.

Myymme Duodji Shopissa paljon muutakin kuin identiteettituotteita. Muiden käsityötuotteiden käyttö on saamelaisen oikeus- ja tapaoikeuskäytännön näkökulmasta vapaata ja soveliasta kaikille, eli niiden tavanomaista käyttöä saamelaiset pitävät soveliaana muillekin kuin oman kulttuurisen ryhmänsä jäsenille. Jaamme mielellämme ja tyytyväisenä saamelaiskulttuurin osia ja toivomme, että saamelaisten käsityöntekijöiden tuotteet tuottavat iloa käyttäjilleen. Toivommekin, että käytät ylpeydellä Duodji Shopista ostamiasi tuotteita. Samalla tuet saamelaisia käsityöntekijöitä ja yrittäjiä!

Sámi Duodji -yhdistys on pitkään ollut mukana Sámi Duodji -tavaramerkkijärjestelmässä. Duodji Shopista löytyy nytkin monen käsityöntekijän tuotteita, jotka on merkitty erityisellä ja pitkään käytössä olleella Sámi Duodji -sertifiointimerkillä. Tämä merkki takaa ostajalle, että tuote on saamelaisen käsityöntekijän tai -tekijöiden käsin tekemä.

Lisäksi se kertoo, että tuote on tehty perinteisistä materiaaleista ja sen lähtökohtana on perinteinen saamelainen käsityö, perinteinen muotoilu tai perinteinen kulttuurinen käyttö. Sámi Duodji -sertifiointimerkin kriteereihin voit tutustua osoitteessa www.samimade.com. Tätä tavaramerkkijärjestelmää on viime vuosina uudistettu, ja se näkyy pian entistä selkeämmin kuluttajille.

Ostaessasi käsityöalan tuotteita Duodji Shopista voit olla varma, että tuotteet ovat saamelaisten tekemiä ja tuottamia. Ostamalla Duodji Shopin käsityötuotteita olet tukemassa saamelaisia käsityöntekijöitä, naisvaltaista käsityöalaa ja saamelaiskulttuuria kokonaisuudessaan. Duodji Shopista löytyy myös paljon muutakin kuin käsityötuotteita, muun muassa kirjoja ja musiikkia. Katso tarkemmin verkkokaupastamme <https://duodjishop.fi/> tai vieraile liikkeessämme Inarissa Sajoksessa.

2. Mitä kulttuurinen omiminen eli appropriatio on ja miksi siitä keskustellaan?

Kulttuurisessa appropriatiossa tai omimisessa on useimmiten kyse siitä, että ei-saamelainen toimija ottaa luvatta keskeisiä osia saamelaiskulttuurista kaupallisiin tai muihin tarkoituksiin ymmärtämättä niiden merkitystä saamelaiselle vähemmistölle.

Lapin matkailuelinkeinossa ja jopa Suomen markkinoinnissa on ajan saatossa hyödynnetty saamelaiskulttuuria tavalla, joka on aiheuttanut negatiivisia vaikutuksia saamelaiskulttuuriin. Näistä voidaan mainita vanhanaikaiset ja leimaavat stereotypit sekä saamelaisen käsityön tai sen tyylin kopioiminen. Kenelle tahansa saamelaiselle on raskasta oikoa ennakkoluuloja, ja toisaalta suoranaista rasismiakin on ilmennyt. Lisäksi omimisella tai appropriatiolla on ollut negatiivista vaikutusta saamelaiseen käsityöalaan ja saamelaisten käsityöntekijöiden mahdollisuuksiin pärjätä alalla.

Saamelaiset ovat näiden kielteisten vaikutusten vuoksi nostaneet asian julkiseen keskusteluun. Samaan aikaan yksittäisistä teemoista lähteneet yhteiskunnalliset liikkeet ovat herättäneet laajempaa julkista keskustelua ja rakenteisiin kohdistuvaa tarkastelua. Yritykset ovat alkaneet uudelleen tarkastella tuotteitaan myös vähemmistöjen näkökulmasta. Iloksemme olemme huomanneet, että vastuulliset toimintatavat kiinnostavat sekä kuluttajia että liikeyrityksiä yhä laajemmin. Pyrimme nyt osaltamme paremmin vastaamaan vastuullisuus- ja sensitiivisyyskysymyksiin selkeyttämällä tuotejakoa Duodji Shopissa, jotta kuluttajat voivat turvallisilla mielin ja ylpeydellä käyttää saamelaisten tekijöiden tuotteita.

3. Kiinnostaako saamelaisen käsityön tekeminen kaupallisesti, saamelaisesta käsityöperinteestä inspiroituminen tai kaupallisen tai taiteellisen yhteistyön ehdottaminen?

Sámi Duodji -yhdistyksen ja Duodji Shopin tarkoitus on tukea saamelaisia käsityöntekijöitä ja perinteen kehittymistä, koska se vaikuttaa pitkän ajan kuluessa koko saamen kansan hyvinvointiin ja saamelaiskulttuurin elinvoimaisuuteen. Saamelaisella käsityöntekijällä on saamelaisyhteisöön kuuluvana oikeus ja mahdollisuus hyödyntää omaa perinnettään kaupallisesti ja saamelaiskulttuurin sisäisten kulttuuristen oikeusperiaatteiden mukaisesti. Kannustamme saamelaisia käsityöntekijöitä myös ottamaan osaa taiteellisiin ja kaupallisiin yhteistyöprojekteihin. Saamelaiset käsityöntekijät tuntevat saamelaisten oikeuskäsitykset ja osaavat ottaa huomioon alueellisen ja perinnekohtaisen omistajuuden, kulttuuriset soveliaisuuskysymykset sekä rajat yksityisessä ja kaupallisessa käytössä.

Muille kuin saamelaisille on haasteellista antaa etukäteen yleisohjeita soveliaaseen kaupalliseen saamelaiskulttuurista inspiroitumiseen. Saamelaisten poliittiset toimijat ovat kuitenkin selkeyttäneet näkemyksiään ja ilmaisseet, että saamen kansa omistaa kulttuuriperintönsä. Esimerkiksi Norjan Saamelaiskäräjät on vuonna 2021 ilmaissut kantansa, jonka mukaan saamelaisten yksilöllinen ja kollektiivinen kulttuuri, kuten esteettiset elementit, musiikki, kieli, tarinat ja historia ja muut perinteiset kulttuuri-ilmaisut, ovat saamelaisten omaisuutta.

Tästä näkökulmasta katsottuna saamelaisten yhteisen omaisuuden käyttöön ja saamelaiskulttuurin kaupalliseen hyödyntämiseen vaaditaan lupa saamelaisilta oikeudenhaltijoilta samoin kuin minkä tahansa muunkin toisen omistaman immateriaalioikeuksilla suojatun tuotteen kaupalliseen käyttöön tarvitaan lupa oikeuksien haltijalta. On hyvä ottaa huomioon, että omistus voi olla monessa tasossa, esimerkiksi kaikkien saamelaisten yhteistä tai alue- ja perinnekohtaista. Keskustelu ja pohdinta saamelaisten yhteisen omaisuuden kaupalliseen käyttöön haettavista luvista ja menettelyistä on kesken.

4. Voiko saamelaisen käsityön malleja ja kaavoja ostaa ja järjestättekö kursseja?

Emme valitettavasti myy valmiskaavoja saamenpukujen alueellisista malleista eikä meiltä saa muitakaan saamelaisten käsitöiden kaavoja tai teko-ohjeita. Joistakin myymistämme kirjoista voi tosin löytyä saamelaisten käsitöiden kaavoja tai malleja, mutta otathan huomioon saamelaisten oikeuskäsitykset, alueellisen ja perinnekohtaisen omistajuuden, soveliaisuuskysymykset sekä rajat yksityisessä ja kaupallisessa käytössä (ks. kysymykset 1–3).

Meillä on yleensä valikoimassamme Stoorstålkan tee-se-itse-valmispaketteja, joissa on materiaalin lisäksi myös työvälineet ja ohjeet. Tällaisen materiaalipaketin avulla voi tehdä esimerkiksi pirtanauhan. Stoorstålkan tee-se-itse-paketeissa vastuullisuuskysymykset on ratkaistu puolestasi.

Järjestämme jäsenillemme käsityökurssseja, ja mikäli täytät jäsenyyden ehdot, voit hakea jäsenyyttä ja päästä sitä kautta kursseille.

5. Välitättekö tai ostatteko vanhoja ja käytettyjä saamen- tai lapinpukuja?

Emme välitä käytettyjä pukuja myyntitarkoituksessa emmekä lunasta niitä itse ja jälleenmyyjä Duodji Shopissa. Otamme kuitenkin postimaksua vastaan vanhan pukusi ja joko otamme sen lahjoituksena vastaan historialliseen kokoelmaamme tai kierrätämme sen asianmukaisesti saamelaiskulttuuriin sopivalla tavalla. Valitettavasti emme kuitenkaan voi maksaa vanhasta puvustasi.

Facebookissa on yksityishenkilöiden ylläpitämä ryhmä nimeltä ”Osta-Myy-Lainaa-Vuokraa-Tilaa Saamenpuku”, jossa käyttökelpoista pukua voi tarjota muille. Huomaathan, että ryhmässä myydään ja vaihdetaan nykyaikaisia eli ajan hengen mukaisia käyttöön tarkoitettuja pukuja. Samaan tapaan kuin muissakin asioissa, saamelaisten tarpeet, arvot ja kauneuskäsitykset muuttuvat ajan myötä.

Jos löytämäsi puku on jo melko vanha, sillä on luultavasti enemmän historiallista tai tunnearvoa. Usein vanhat puvut voivat olla muutakin kuin saamelaisten itsensä käyttämiä saamenpukuja. Esimerkiksi Rovaniemen alueella ja Lapin alueella laajemminkin on ollut käytössä niin sanottu umpitakki, joka on ollut myös joillain alueilla suomalaisten poronhoitajien työasu. Lapissa oli pitkään voimissaan perinne, jossa lukion viimeistä luokkaa käyvät pukeutuivat penkinpainajaisissa eli *penkkareissa* saamenpukuja muistuttaviin pukuihin. Alun perin *penkkarit* olivat juhlallinen perinne, mutta ajan saatossa perinne muutti luonnettaan enemmän karnevaalin tapaiseksi juhlaiksi. Saamenpukuja on myös kopioitu matkailu- ja naamiaistarkoituksiin. Tällaisia pukuja löytyy edelleen, joten on mahdollista, että saamelaiskulttuurin näkökulmasta puku ei ole aito.

Voimme tehdä puvustasi arvion ja veloitamme arviosta 40 euroa. Lähetä puvusta runsaasti kuvia ja tarkat tiedot sekä laskutusosoitteesi osoitteeseen [sami.duodji\[at\]co.inet.fi](mailto:sami.duodji@co.inet.fi).

6. Tuotteiden tarjoaminen Duodji Shopiin

Pääsääntöisesti Duodji Shopissa myydään vain saamelaisten tuottajien tuotteita, mutta otamme harkinnan ja tarpeen mukaan myyntiin muitakin saamelaissisältöisiä tuotteita, jotka sopivat valikoimaamme. Katso tarkemmin osoitteesta <https://duodjishop.fi/>. Voit tarjota tuotteitasi ottamalla meihin yhteyttä: shop[at]samiduodji.com.

7. Saamelaisiin ja saamelaisten käsityöhön liittyvä tutkimus

On tärkeää, että saamelaisaiheet kiinnostavat tutkimuskentällä. Näin tutkimustulokset tulevat myös saamelaisyhteisön ja -kulttuurin hyödyksi.

Yhdistys saa paljon yhteistyöpyyntöjä ja -ehdotuksia, joissa saamelaiset ja saamelainen käsityö ovat tutkimuskohteina. Valitettavasti meillä ei yleensä ole mahdollisuutta osallistua tutkimushankkeisiin eikä olla tutkimushankkeiden partnerina tai osana ohjausryhmää. Emme myöskään voi tietosuojasyyistä jakaa jäsentemme yhteystietoja emmekä pääsääntöisesti välitä tutkimushankepyyntöjä jäsenistöllemme.

Mikäli tutkimus koskee saamelaisten kulttuuriperintöä, pyydämme ottamaan huomioon Saamelaiskäräjien laatiman menettelyohjeen saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa. Ohje löytyy Saamelaiskäräjien verkkosivuilta.

8. Saamen kielten ja saamelaisten tunnettuuden hyödyntäminen kaupallisissa yhteyksissä

Muissa kysymyksissä pyydämme ottamaan yhteyttä saamen kansan virallisen edustajan eli Saamelaiskäräjien puoleen (www.samediggi.fi). Myös Saamelaisneuvostoon voi olla yhteydessä saamelaisten kulttuuristen resurssien hallinnointiin liittyvissä kysymyksissä (www.saamicouncil.net).